

КОНЄВА С. О.,

здобувач кафедри адміністративного
та господарського права
(ДВНЗ «Запорізький національний
університет»)

УДК 342.92

СИСТЕМА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

У статті автором аналізується система юридичної відповідальності посадових осіб публічної служби за порушення вимог законодавства у сфері запобігання корупції. Обґрунтовується доцільність запровадження відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень. Як висновок автором робиться пропозиція з приводу необхідності кодифікації законодавства з питань проходження публічної служби.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, антикорупційне законодавство, державна служба, дисциплінарна відповідальність, корупційні правопорушення, кримінальна відповідальність, публічна служба, юридична відповідальність.

В статье автором анализируется система юридической ответственности должностных лиц публичной службы за нарушение требований законодательства в сфере предотвращения коррупции. Обосновывается целесообразность введения ответственности юридических лиц за совершение коррупционных правонарушений. Как вывод автором делается предложение по поводу необходимости кодификации законодательства по вопросам происхождения публичной службы.

Ключевые слова: административная ответственность, антикоррупционное законодательство, государственная служба, дисциплинарная ответственность, коррупционные правонарушения, уголовная ответственность, публичная служба, юридическая ответственность.

In the article the author analyzes the system of legal responsibility of officials of the public service for violating the requirements of the legislation in the field of preventing corruption. The author proves the expediency of introducing the responsibility of legal entities for the commission of corruption offenses. As a conclusion, the author makes a proposal on the need for codification of legislation on the issues of passing a public service.

Key words: administrative responsibility, anticorruption legislation, state service, disciplinary responsibility, corruption offenses, criminal liability, public service, legal responsibility.

Вступ. Одним із головних способів припинення тих чи інших негативних явищ у різних сферах суспільного життя, які суперечать моральним і соціальним нормам, що втілені в правовій формі (у тому числі й корупційним проявам), є заходи юридичної відповідальності.

Юридична відповідальність – це заходи державного примусу, що ґрунтуються на юридичному й громадському осуді правопорушника, або встановлення щодо нього пев-

них негативних наслідків у формі обмеження чи позбавлення особистих або майнових прав [1, с. 412].

Питання юридичної відповідальності, у тому числі публічних службовців, розглядаються в працях учених-адміністративістів, представників науки управління, конституційного, трудового та інших галузей права. Різні аспекти юридичної відповідальності висвітлено в роботах О.Ф. Андрійко, С.В. Ківалова, Н.Р. Нижник, О.Ф. Скакун, С.Т. Стеценко, М.В. Хавронюка та інших авторів.

Постановка завдання. Метою статті є визначення системи юридичної відповідальності посадових осіб публічної служби за порушення вимог законодавства у сфері запобігання корупції.

Результати дослідження. У теорії права існування юридичної відповідальності пов'язується з необхідністю не лише покарання винного, а й попередження правопорушень шляхом загальної та індивідуальної превенції, відновлення порушених прав. Виділяють два аспекти реалізації механізму юридичної відповідальності – активний (перспективний) і пасивний (ретроспективний). Перший виник наприкінці 1960-х рр. та характеризується «дедалі більшим розширенням і проникненням елементів морального впливу у сферу юридичної відповідальності» [2, с. 521]. Змістом перспективної відповідальності є усвідомлювана та прийнятна для особи соціальна необхідність ініціативного виконання покладеного на неї обов'язку [3, с. 14]. Усвідомлення особою можливості застосування заходів впливу в разі порушення правових норм спонукає її до активних дій на виконання правових приписів. Для державних службовців така «активність», як правило, є обов'язком, невиконання якого може бути визнане протиправною бездіяльністю. Саме через це іноді в науковій літературі використовується поняття «активна відповідальність» [4, с. 55]. Як зазначає О.І. Щербак, у цьому разі відбувається «особистісна орієнтація поведінки, самопідпорядкування бажань, прагнень, діяльності посадової особи приписам, адресованим їй правовими нормами» [5, с. 12]. Вивчаючи питання юридичної відповідальності посадових осіб, О.О. Горницький наголошує на тому, що перспективна відповідальність є моральним обов'язком виконати відповідний правовий припис без застосування санкції [6, с. 110–113].

Сама назва «ретроспективна відповідальність» говорить про сутність цього виду відповідальності, який є наслідком вчинення державним службовцем протиправного діяння та передбачає застосування до нього певних санкцій.

Як слушно зазначає Л.Є. Кисіль, юридична відповідальність має сенс тільки тоді, коли вона «персоніфікована в конкретній формі» [4, с. 54]. Здатність суб'єкта нести юридичну відповідальність за порушення адміністративно-правових норм у юридичній літературі визначають як службову деліктоздатність [7, с. 97]. Поняття «службова деліктоздатність» уперше було вжите В.Г. Чмутовим під час характеристики посадової особи як спеціального суб'єкта юридичної відповідальності [8, с. 64]. Службова деліктоздатність працівника прокуратури зумовлена статусом державного службовця. Окрім загальних ознак, цей вид деліктоздатності характеризується обов'язковим зв'язком негативних наслідків зі службовою діяльністю особи та порушенням юридично визначеної службової поведінки працівника відповідного державного органу. Відрізняє службову деліктоздатність і момент її настання, адже її суб'єкт – спеціальний. З набуттям особою статусу державного службовця вона стає суб'єктом службової відповідальності. Зміст останньої залежить від виду службової діяльності чи характеру виконуваних службових завдань і функцій конкретним службовцем.

Однак варто наголосити на тому, що з набуттям статусу державного службовця особа набуває статус працівника відповідного органу. Неможливо розглядати службову відповідальність окремо від відповідальності за трудовим законодавством, суб'єктом якої є працівник.

Існують такі основні види юридичної відповідальності, як дисциплінарна, адміністративна, цивільна та кримінальна. При цьому застосування цивільної й дисциплінарної відповідальності може бути поєднане з державно-владним впливом, тоді як адміністративна та кримінальна виникає лише внаслідок його застосування [9, с. 121].

Загальновідомо, що правопорушення поділяються на дві групи: 1) корупційні правопорушення; 2) правопорушення, пов'язані з корупцією. При цьому до правопорушень першої групи, як правило, застосовуються заходи кримінальної чи адміністративної відповідальності, а до правопорушень другої – заходи дисциплінарної відповідальності.

Дослідження кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення лежить за межами предмета цієї роботи, однак деякі моменти необхідно зазначити для визначення сутності адміністративної й дисциплінарної відповідальності у відповідній сфері правовідносин.

У примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України встановлено, що корупційні злочини відповідно до чинного законодавства поділяються на дві групи, що у свою чергу класифікуються на види, а саме:

I. Злочини, вчинені шляхом зловживання службовим становищем:

1) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191);

2) викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом зловживанням службовим становищем (ст. 262);

3) викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем (ст. 308);

4) викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем (ст. 312);

5) викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 313);

6) порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320);

7) викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357);

8) викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410).

II. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг:

1) нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів із бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210);

2) підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354);

3) зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ст. 364);

4) зловживання повноваженнями, тобто умисне, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ст. 364-1);

- 5) зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2);
- 6) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368);
- 7) незаконне збагачення (ст. 368-2);
- 8) підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3);
- 9) підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4);
- 10) пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369);
- 11) зловживання впливом (ст. 369-2).

Фактично Кримінальний кодекс України не містить визначення поняття «корупційний злочин», встановлюючи лише перелік таких злочинів.

В основу віднесення злочинів до корупційних може бути покладено застосування санкцій до винних осіб у встановленні до них обмежень права обіймати відповідні посади відповідно до визначеного строку. Така відповідність стосується злочинів у сфері службової діяльності, тоді як злочини, вчинені за умови зловживання службовим становищем, нами умовно віднесені до першої групи, і з огляду на таку ознаку до корупційних злочинів належать злочини у сфері службової діяльності, тоді як перша умовно виділена група може бути визначена як злочини, що сприяють поширенню корупції.

Що стосується випадків, коли вимагається застосування такого заходу дисциплінарної відповідальності, як звільнення, то воно вимагається в разі визнання особою винною у вчиненні названих складів корупційних злочинів, що визначено Законом України «Про державну службу».

Невирішеними є численні проблеми застосування адміністративної відповідальності за вчинення корупційних деліктів. Зокрема, неодноразово ставилось питання визначення юридичної особи як суб'єкта вчинення адміністративного правопорушення. Законодавством окремих зарубіжних країн (Республіки Білорусь, Російської Федерації) встановлюється адміністративна відповідальність юридичних осіб. Як правило, обстоюються підходи, за яких притягнення до адміністративної відповідальності юридичної особи допускається без її вини, якщо особа не дотрималась виконання встановлених нормативів, стандартів, вимог тощо, що фактично є відповідальністю за ухилення від вчинення дій, однак при цьому вимагається доведення вини не конкретної посадової особи, а загалом усіх працівників, які діють від імені організації [10; 11, с. 132–133].

Глобальне порушення корупції в Україні пов'язується також із некараністю юридичних осіб, зокрема, за пропозицію неправомірної винагороди посадовій особі органу державної влади чи місцевого самоврядування (наприклад, за отримання спеціальних дозволів або ліцензій). Однак наскільки вірогідна можливість, наприклад, доведення вини гірничовидобувного підприємства за пропозицію неправомірної винагороди за надання спеціального дозволу на геологічне вивчення надр із можливістю в подальшому промислової розробки родовища корисних копалин? Підкреслюємо, що мова йде про припущення такої пропозиції неправомірної винагороди. Відтак за умови запровадження інституту адміністративної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення необхідно довести колективне психічне винне відношення всіх працівників гірничого підприємства про надання неправомірної винагороди. Наскільки ефективно це з позиції правового регулювання в разі притягнення до адміністративної відповідальності та які санкції мають бути передбачені за надання неправомірної винагороди? Однак пошуку ефективного механізму притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб у сфері запобігання корупції необхідно приділити набагато більше уваги, ніж це відбувається зараз. За діями окремих посадових осіб часто стоїть корпоративний інтерес засновників юридичних осіб, до яких за відсутності інституту адміністративної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення не може бути застосовано відповідні заходи державного примусу. Вважаємо за доцільне передбачити застосування до юридичних осіб відповідних адміністративно-господарських санкцій, зокрема, застосування штрафних санкцій, зупинення діяльності підприємства

тощо. При цьому застосування адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення до юридичної особи не виключає обов'язок притягнути до відповідальності винних фізичних осіб.

У системі деліктів складів адміністративних правопорушень необхідно заповнювати проміжок між корупційними злочинами, що характеризуються високим ступенем суспільної небезпеки, та корупційними дисциплінарними правопорушеннями.

Адміністративна відповідальність визначається як різновид державного примусу, що втілюється в застосуванні адміністративного покарання до суб'єктів права, які вчинюють адміністративне правопорушення та вина яких встановлена під час здійснення адміністративно-деліктного провадження [12, с. 112]. С.Г. Стеценко обстоює підхід, за яким реалізація застосування адміністративної відповідальності передбачає як результат застосування адміністративних стягнень [13, с. 223].

Визначаючи адміністративну відповідальність як різновид юридичної відповідальності, І.П. Голосніченко розуміє під нею «сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, які вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень» [14, с. 430–431].

Заслуговує на увагу підхід С.А. Денисова, який з огляду на низький рівень ефективності дисциплінарної відповідальності через диспозитивний принцип її застосування підкреслює доцільність розширення меж адміністративної відповідальності в службових правовідносинах [15].

Главою 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення визначається сукупність протиправних діянь, що пов'язані з корупцією. Виходячи із запропонованої нами класифікації такі правопорушення умовно можуть бути поділені на безпосередньо корупційні та правопорушення, що сприяють поширенню корупції.

До першої групи належать такі адміністративні правопорушення:

- 1) порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4);
- 2) порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5);
- 3) порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6);
- 4) порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7);
- 5) незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8);
- 6) невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9).

До правопорушень, які сприяють поширенню корупції, належать такі:

- 1) порушення законодавства з фінансових питань (ст. 164-2);
- 2) неподання державному реєстратору інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) юридичної особи (ст. 166-1);
- 3) невиконання законних вимог (приписів) Національного агентства з питань запобігання корупції (ст. 188-46);
- 4) невиконання законних вимог посадових осіб Національного антикорупційного бюро України (ст. 185-13);
- 5) порушення права на інформацію та права на звернення (ст. 212-3);
- 6) порушення порядку подання фінансового звіту про надходження коштів виборчого фонду, звіту партії (ст. 212-21).

Перспективним вважаємо запровадження адміністративної відповідальності за порушення заборони посадовим особам публічної служби здійснювати підприємницьку діяльність та за неналежне виконання посадовою особою публічної служби покладених на неї обов'язків, неефективне використання бюджетних засобів (нецільове використання фондів державного й місцевого бюджетів).

Аналіз норм чинного адміністративно-деліктного законодавства дає змогу зробити висновок, що за вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, які сприяють

поширенню корупції, як правило, передбачається застосування адміністративних штрафів, які в окремих випадках можуть поєднуватись із встановленням заборони обіймання відповідних посад у системі публічної влади. Застосування такого адміністративного стягнення ставить очевидні питання щодо визначення його меж, його відповідності встановленим Конституцією України правам людини, зокрема й праву на працю.

У цьому аспекті доцільно для додаткової аргументації висновків дослідження навести позицію С.Є. Чаннова, який зазначає, що публічна служба має на меті забезпечення належного виконання функцій держави; відповідно, дисциплінарна відповідальність у службових відносинах не є приватною, за своєю сутністю вони є публічними правовідносинами, і функцією цього типу відповідальності є не поновлення порушеного права, а насамперед попередження й припинення відповідних можливих корупційних ризиків. Відповідно, застосування заходів дисциплінарної відповідальності до публічного службовця має стати не правом «роботодавця» (зокрема, керівника органу державної влади чи місцевого самоврядування), а його обов'язком, за умови невиконання якого порушується публічний інтерес [16, с. 40–42]. Таким чином, варто говорити про формування спеціальної категорії «дисциплінарна відповідальність публічних службовців», яку умовно можна назвати «публічною дисциплінарною відповідальністю», ознакою якої є виключення диспозитивної можливості її застосування. Тобто публічна дисциплінарна відповідальність може бути визначена як сукупність правовідносин, які виникають у зв'язку з імперативним застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, винних у неналежному виконанні чи невиконанні службових обов'язків.

Зведення юридичної відповідальності публічних службовців лише до ретроспективної реалізації з приводу правопорушення виявляється однобічним. Як і будь-яка інша соціальна відповідальність, юридична відповідальність публічних службовців також має перспективний напрям, ефективність якого передбачає оперування не лише примусовими санкціями, а й методами переконання та заохочення.

Отже, підставами відповідальності посадовців публічної служби у визначених випадках є діяння, які не завжди кваліфікуються як правопорушення. Прагнучи охопити в одному визначенні особливості різних видів відповідальності посадовців, науковці формулюють такі підстави відповідальності: а) невиконання або неналежне виконання органами й посадовцями своїх обов'язків щодо інших учасників правовідносин; б) порушення належного виконання посадовцями службових обов'язків під час вирішення питань державного значення.

До публічних службовців можуть застосовуватись, крім стягнень, передбачених чинним законодавством про працю України (догана, звільнення), інші заходи дисциплінарного впливу, які при цьому встановлюються, як правило, спеціальними законодавчими актами. Зокрема, ч. 1 ст. 109 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» визначається, що дисциплінарними стягненнями, що можуть бути застосовані до суддів, є попередження, догана (з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця), суворі догани (з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців), подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя (з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та з обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді), подання про переведення судді до суду нижчого рівня, подання про звільнення судді з посади.

У юридичній науці немає єдності щодо класифікації дисциплінарних стягнень, які застосовуються до публічних службовців. Так, В.Я. Малиновський поділяє дисциплінарні стягнення, що застосовуються до державних службовців, на такі три групи: 1) заходи морально-правового характеру (догана, попередження про неповну службу відповідність); 2) заходи матеріально-правового характеру (затримка до одного року в присвоєнні черго-

вого рангу або призначенні на вищу посаду, зменшення розміру чи зняття премій, надбавок за високі досягнення в праці та виконання особливо важливої роботи, інших надбавок і доплат); 3) припинення державної служби [17, с. 466].

Крім цього, перелік дисциплінарних стягнень розширюється локальним нормативно-правовим регулюванням (дисциплінарними статутами, відомчими інструкціями, положеннями тощо). Як зазначають фахівці Центру політико-правових реформ, варто «відзначити негативні наслідки такої проблеми, як відсутність єдиного публічно-правового регулювання питань публічної служби» [18, с. 123]. Автори проекту Закону України «Про державну службу в органах виконавчої влади» пропонували свого часу такі види дисциплінарних стягнень, як зауваження, догана, затримка до одного року в присвоєнні чергового рангу, попередження про неповну службу відповідність, звільнення з державної служби [19, с. 14]. Це, на думку розробників проекту, дало б змогу уникнути вказаної суперечності, оскільки регулювання здійснювалося б за рахунок норм одного закону. Однак, на жаль, досі зберігається відсутність законодавчої систематизації дисциплінарних стягнень, що застосовуються до публічних службовців, зокрема, доцільно було б законодавцю диференціювати дисциплінарні стягнення на основні та додаткові.

О.В. Литвин зауважує: «Дисциплінарна відповідальність є одним із найбільш затребуваних практикою видів юридичної відповідальності, що застосовується до державних службовців». При цьому вчений зазначає, що однією з найбільш важливих проблем у цій сфері є відсутність в українському законодавстві систем контролю за відповідністю накладеного дисциплінарного стягнення тяжкості проступку державного службовця [20, с. 149]. Підстави для поділу дисциплінарної відповідальності на види є такими: 1) наявність спеціального кола суб'єктів; 2) ступінь і характер протиправного діяння, яка пов'язане з виконанням службових повноважень; 3) тяжкість наслідків протиправного діяння для управлінських відносин; 4) порядок накладення дисциплінарних стягнень; 5) порядок оскарження адміністративних актів про застосування дисциплінарної відповідальності.

Висновки. Отже, необхідне проведення кодифікації законодавчих актів про відповідальність посадових осіб публічної служби, що сприятиме запровадженню принципу прозорості діяльності публічних службовців, а результатом буде підвищення ефективності виконання покладених на них службових обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Прокопенко В.І. Трудове право України : [підручник] / В.І. Прокопенко. – 2-ге вид., стереотип. – Х. : Консум, 2000. – 480 с.
2. Теория государства и права : [учебник] / под ред. А.И. Королева, А.С. Явича. – 2-е изд., перераб. и доп. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1987. – 551 с.
3. Агеева А.Е. Юридическая ответственность в государственном управлении (социально-правовой аспект) / А.Е. Агеева. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1990. – 144 с.
4. Кисіль Л.Є. «Під'юрисдикційні» обов'язки в правовому статусі посадових осіб / Л.Є. Кисіль // Відповідальність у державному управлінні та адміністративне право : зб. наук. доповідей / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К., 2001. – С. 54–56.
5. Щербак А.И. Механизм юридической ответственности должностных лиц / А.И. Щербак. – К. : Наукова думка, 1986. – 64 с.
6. Горницкий А.А. Государственная дисциплина / А.А. Горницкий. – К. : Изд-во полит. лит. Украины, 1989. – 191 с.
7. Колпаков В.К. Адміністративне право України : [підручник] / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
8. Чмутов В.Г. Административная ответственность служащих / В.Г. Чмутов // Служба в государственных и общественных организациях : межвуз. сб. науч. трудов. – Свердловск, 1988. – С. 63–67.
9. Легеза Ю.О. Розуміння цивільно-правової відповідальності / Ю.О. Легеза // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 118–125.

10. Удод М.В. Адміністративна відповідальність юридичних осіб / М.В. Удод, О.Г. Літус // Вісник Академії митної служби України. – 2010. – № 1(4). – С. 90–95.
11. Колесниченко Ю.Ю. Некоторые вопросы административной ответственности юридических лиц / Ю.Ю. Колесниченко // Журнал российского права. – 1999. – № 10. – С. 132–137.
12. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): [навч. посібник] / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
13. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: [навч. посібник] / С.Г. Стеценко. – К.: Атіка, 2007. – 624 с.
14. Адміністративне право України. Академічний курс: [підручник]: в 2 т. / за ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Юридична думка, 2004–2004. – Т. 1: Загальна частина. – 2004. – 584 с.
15. Денисов С.А. Возможности применения института административной ответственности для борьбы с коррупцией государственных служащих / С.А. Денисов // Административная ответственность: вопросы теории и практики. – М., 2005. – С. 200.
16. Чаннов С.Е. Публичная дисциплинарная ответственность государственных служащих: проблемы построения модели / С.Е. Чаннов // Государственная власть и местное самоуправление. – 2011. – № 2. – С. 40–42.
17. Малиновський В.Я. Державне управління: [навч. посібник] / В.Я. Малиновський. – 2-ге вид., доп. та перероб. – К.: Атіка, 2003. – 576 с.
18. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. В.П. Тимощука, А.М. Школика. – К.: Конус-Ю, 2007. – 735 с.
19. Проект Закону України «Про державну службу в органах виконавчої влади» (внесено до Кабінету Міністрів України) // Бюрократ. – 2006. – № 4–7. – С. 2–15.
20. Литвин О.В. Юридична відповідальність державних службовців / О.В. Литвин // Науковий вісник Національного університету ДПС України. Серія «Економіка, право». – 2010. – № 2. – С. 144–150.

